

JANEZ GRADIŠNIK – SEDEMDSESTLETNIK

Sodelavcem Jezika in slovstva, ki letos praznujejo pomemben življenjski jubilej, se je v zgodnji jeseni pridružil tudi Janez Gradišnik. Slavljenec spada med tiste ljudi, ki z načinom življenja, predvsem pa z delom vztrajno zanikujejo kronološko starost. Zato se ustaljena predstava o sedemdesetletniku le stežka ujame s podobo živahnega in energičnega sivolasega moža, ki ga srečujemo, ko med tednom hiti po opravkih ali pa se konec tedna poln doživetij vrača z izleta v ljubljansko okolico. Vsako od takšnih srečanj pa je samo kratek premor v njegovem z delom izpolnjenem življenju, katerega večji del ostaja skrit za vrati njegovega doma na Celovski cesti. O njem lahko samo ugrabimo, dokler nas ne preseneti z novim prevodom, izvirno knjigo ali s kritičnim razmišljanjem o jeziku.

»* 22. 9. 1917, Stražišče pri Prevaljah; pisatelj, dramatik, esejist, publicist, urednik (Prostor in čas) in prevajalec. Po učiteljsku v Mb. pedagogika na FF v Lj. (–1940). 1941–42 v nem. ujetništvu, nato med NOB na Hrvaškem, sodeloval v sl. org. OF v Zg.; zadnje mesece pred osv. v ustaškem zaporu. Po vojni tajnik v ministrstvu za Slovenijo v Bg., nato urednik pri DZS (1946–52), odtlej svobodni književnik in prevajalec.«¹

Podatki o jubilarantu pričajo o tem, da je vsako, še tako bogato človeško življenje mogoče zajeti v nekaj vnaprej odmerjenih vrstic. Težje je z delom, posebno, če ga je toliko, kolikor ga je opravil Gradišnik. Samo naslovi del, ki jih je prevedel v zadnjih štiridesetih letih, obsegajo v Modrovem Leksikonu novejšega prevajanja več kot dve gosto tiskani strani, večina od tega so knjige s po več sto stranmi. K temu je treba prišteti štiri knjige izvirne proze: Pot iz noči (1949), Ura spomina (1961), Plamenica (1981), Moj prijatelj Dane (1983) in šest knjig z jezikoslovnimi tematiko: Pomorska slovenščina (1961, skupaj z E. Koprivo in V. Nagličem), Slovenščina za Slovence (1967), Slovenščina za vsakogar (1974), Še znamo slovensko? (1981), Za lepo domačo besedo (1985) in Naš jezik (1986). Letnice govorijo o tem, da je večino naštetega dela opravil v zadnjih petintridesetih letih, v obdobju, ki je v življenjepisu zajeto s sintagmo »odtlej svobodni književnik in prevajalec«. Predvsem s tem časom njegovega življenja in dela pa se bo ukvarjal tudi tale jubilejni zapis.

Čeprav se je Gradišnik s prevajanjem ukvarjal že prej, se za negotovi poklic svobodnega književnika in prevajalca ni odločil prostovoljno. Po izidu Kocbekove knjige Strah in pogum je izgubil službo urednika in prevajanje je postalo njegova služba, povezana s pojmom vsakdanji kruh. Trd kruh bi bil to, če ga ne bi rahljalo živo zanimanje za jezike in književnosti, iz katerih je prevajal, predvsem pa velika ljubezen do slovenščine. Iz nje je rasla nenehna potreba po izpopolnjevanju, težnja, da bi karseda popolno ohranil (s)misel izvirnika, obenem pa uporabil vse izrazno bogastvo materinščine. Tako je služba postala Janezu Gradišniku življenjski poklic.

Kako bi si sicer lahko razložili sorazmerje med količino in kakovostjo njegovih prevodov, pa dejstvo, da tudi med redkejšimi neumetnostnimi besedili, ki jih je prevedel, ne najdemo povprečnega, lahko prevedljivega dela, ki bi obetalo hiter in gotov zaslužek. Tudi ni prevajal samo iz ene književnosti oziroma enega jezika. Izbiral je ali pa so zanj izbrali drugi, ki so mu zaupali, najboljši in naježje iz različnih književnosti in obdobji, potem pa je neglede na vloženi čas in trud iskal in primerjal, dokler se avtorjeva misel ni zrasla z duhom in izraznostjo slovenskega jezika. Marsikdo med nami se je v študentovskih letih poigraval z mislijo, kako

¹ Citirano po Slovenska književnost, Leksikoni Cankarjeve založbe, Ljubljana 1982, str. 95–96.

bi se dalo v slovenščino prevesti odlomek iz Joyceovega Uliksesa. Gradišnik je prevedel cellega (1967) in za prevod 1969 dobil nagrado Prešernovega sklada. Slovenskim bralcem je približal Thomasa Manna (Čarobna gora, 1959) in Roberta Musila (Mož brez posebnosti, 1962) – za oba prevoda je 1963 dobil Sovretovo nagrado – pa Hermana Hesseja (Stepni volk, 1969), Franza Kafko (Amerika, 1969), številna dela Heinricha Bölla (v revijah; v knjigi Klovnovi pogledi, 1966), Hermana Wouka (Upor na ladji Caine, 1955), Ernesta Hemingwaya (Komu zvoni, 1950; Starec in morje, 1955), Thomasa Wolfa (O času in reki, 1961), Sinclaira Lewisa (Elmer Gantry, 1951; Kraljevski Kingsblood, 1952), Georgea Eliota (Mlin na reki Floss, 1961), Aldousa Huxleya (Groteskni ples, 1966), Laurencea Stema (Tristram Shandy, 1960), Vercorsa (Oči in svetloba, 1950), Alberta Camusa (Novele, 1952; Mit o Sisifu, 1980), Henrija Bergsona (Esej o smehu, 1977), pa Mojstra in Margareto Mihaila Bulgakova (1971), Korenine (1955) in Ločitve (1964) Dobrice Ćosića, Praprot in ogenj (1967) in Prazne hribe (1973) Antonija Isakovića ter še veliko drugih.

Posebno mesto v prevajalskem delu Janeza Gradišnika zavzemajo prevodi za otroke in mladino. Otroci so najbolj hvaležni, najbolj občutljivi, obenem pa tudi najbolj kritični bralci. Gradišnik se je tega ves čas zavedal, ko je številnim generacijam mladih prevajal najzanimivejša dela iz svetovne mladinske književnosti. Vsem, ki nam je otroški svet pravljic vzela vojna resničnost in nas tudi težki povojni čas ni mogel v celoti odškodovati za vse izgubljeno, je v najstniških letih s prevodi Julesa Verna (Skrivnostni otok, 1948; Petnajstletni kapitan, 1949) pomagal znova poiskati izgubljeni svet domišljije in ga smiselno povezati z resničnostjo, se navduševati nad Gulbertovim Robinom Hoodom (1953), Hunterjevimi Neverjetnimi prigodami profesorja Modrinjaka (1954), Stevensonovo Črno puščico (1955), Tremi kraljevskimi opicami Walterja De La Mareja (1958) in prek del Thomtona Wilderja (Marčeve ide, 1960; Most svetega kralja Ludovika, 1962) vstopati v svet odraslih. Še potem pa, ko smo že odrasli, smo z veseljem ponovno ali prvič prebirali njegove prevode, ki smo jih kupovali svojim otrokom: Twainove Prigode Toma Sawyerja (1960) in Huckleberryja Finna (1962), Hagelstan-gejevega Velikega premetenca (1978), Chestertonov roman Mož, ki je bil Četrtek (1980) in druge. Gradišnikovi prevodi pa so razen že navedenega opravljali še drugo, prav tako važno poslanstvo: skozi zanimivo zgodbo so nam potrpežljivo in domiselno razkrivali lepote slovenske besede, nas učili, kako je treba in kako se kaj da povedati v materinščini. Da je bila ta prostovoljna šola uspešnejša od naših sicer prizadevnih učiteljev, ni treba posebej poudarjati. Dala pa nam je še nekaj: zelo določno predstavo o tem, kakšen mora biti dober prevod. Večkrat o tem odloča že naslov. Kot npr. razkošno igriva glasovna slika Terezinka, z zvončkom vlak (1959), ki je povsem zasenčila prikupni izvirni naslov otroškega delca Jamesa Krüssa Henriette, Bimmelbahn.

Prevajalci, kakršen je Janez Gradišnik, so redki. To so mu priznali tudi stanovski tovariši, ko so mu letos ponovno podelili Sovretovo nagrado – tokrat za življenjsko delo.

Drugo pomembno področje jubilantove skrbi za kulturo slovenskega jezika je jezikovna vzgoja in svetovanje. Na njem že vrsto let uspešno združuje svojo osnovno pedagoško poklicno usmeritev, dolgoletne prevajalske izkušnje, predvsem pa kritične ugotovitve in spoznanja »uporabnika«, to je bralca in poslušalca slovenske pisane in govorne besede. Gradio, ki se mu je z leti nabralo iz rednih časopisnih rubrik in občasnih radijskih pogovorov, je obdelal in zbral v petih knjigah. Pomembno pa je tudi njegovo delo pri Jezikovnem razsodišču, katerega član je bil od ustanovitve 1980 do leta 1982.

Vse to obsežno Gradišnikovo delo še čaka na poglobljen strokovni pretres in objektivno oceno. Eno pa je gotovo: zaradi perečih problemov, ki se jih loteva – včasih skritih za navidez nepomembnimi, za uporabnike pa izredno važnimi vprašanji o pomenu, vlogi, pravilni oz. nepravilni rabi, potrebnosti oz. odvečnosti, zamenljivosti in nezamenljivosti posameznih besed in oblik – pomeni jezikoslovno prizadevanje Janeza Gradišnika pomembno dopolnitev k teoretičnemu raziskovanju slovenščine. Zato je celo ob posameznih skrajnih, s strokovnega

stališča vprašljivih ali nesprijemljivih rešitvah primerno izhodišče za strpno, z argumenti podprto razpravo o vsem, o čemer je (ali pa se samo zdi, da je) slovensko jezikoslovje doslej premalo razpravljalo. Eno od številnih možnih poti za sodelovanje je nakazalo uredništvo tednika 7 D, v katerem je Janez Gradišnik vrsto let vodil jezikovno rubriko. (Po njegovem odhodu je za rubriko nekaj let skrbel dr. Jože Toporišič.) Danes je jezikoslovnim vprašanjem v tej reviji odmerjena cela stran, o problemih slovenščine pa drug ob drugem razmišljata predstavnik dveh različnih generacij, jezikoslovnih šol in nazorov: Janez Gradišnik in Velemir Gjurin. Poteza, ki govori o tem, kako se Slovenci vse bolj zavedamo, da pri tem ne gre za nepomembno »kotičkarstvo«, ampak za prepotrebno zunajšolsko in pošolsko vzgojo v materinščini. Poteza, ki kaže tudi na Gradišnikovo pripravljenost za sodelovanje v stvareh, ki so nam skupna skrb. In ne nazadnje tudi poteza, ki je priznanje jubilarntovemu dolgoletnemu požrtovalnemu delu. Za to pa bi se mu rado zahvalilo tudi uredništvo Jezika in slovstva.

Hermína Jug-Kranjec
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ŽIVLJENJSKI JUBILEJ EMILA CESARJA

Med slaviste-šestdesetletnike se je letos uvrstil tudi naš kolega Emil Cesar, znani kajuho-slovec in izvrstni poznavalec literarnega in kulturnega življenja med narodnoosvobodilnim bojem. Jubilarnt je bil rojen 16. avgusta 1927 v Ljubljani. Po končani gimnaziji se je vpisal na slavistiko ljubljanske Filozofske fakultete. Še pred koncem študija se je zaradi slabih socialnih razmer zaposlil. Življenjska pot ga je peljala na gimnazijo v Kamnik, k Slovenskemu poročevalcu, po diplomi pa na Srednjo vzgojiteljsko šolo, osnovno šolo Majde Vrhovnikove (ravnatelj), na Šolski center za blagovni promet (vse v Ljubljani) in končno na Pedagoško akademijo v Ljubljani (1977), kjer še danes predava o novejši slovenski književnosti.

Ustanovitev Kamniškega zbornika ga je dokaj zgodaj spodbudila, da je začel objavljati svoje literarnozgodovinske sestavke (najprej o Finžgarju, Medvedu idr.), in kaj hitro se je pokazalo, da bo njegovo raziskovalno torišče slovenska književnost med narodnoosvobodilno vojno. V to smer so kazali sestavki o Bogu Flandru-Klusovem Jožu (Kamniški zbornik, Borec, Loški razgledi, Jezik in slovstvo itd.) in nato ureditev njegovega zbranega dela (Bataljon, 1958). Krog obravnavanih tem o narodnoosvobodilnem slovstvu je naš jubilarnt postopno širil na številne literarne ustvarjalce in nekatere kulturne dejavnosti med vojno, po desetih letih objavljanja pa je začel tudi s sintetičnimi prikazi narodnoosvobodilnega slovstva pri Slovencih. Prva taka razprava je bila Delež Gorenjske v književnosti narodnoosvobodilnega boja (1971), potem pa so sledile: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 (1972), Književnost narodnoosvobodilnega obdobja in njeni stiki s tujino (1973), Slovenska književnost v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945 (1975), Pregled slovenske poezije v obdobju narodnoosvobodilnega boja (1975) idr. Te preglede odlikujejo temeljito poznavanje obravnavane snovi, kritičnost, natančnost, smisel za kombinacijo dejstev, pretehtanost sodb itd.

Naštete in še druge pozitivne lastnosti so že na prvi pogled vidne tudi v številnih literarnozgodovinskih sestavkih o Karlu Destovniku-Kajuhu, ki je postal osrednja tema Cesarjevega